

UOT:94(479.24).

**HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN MADDİ MƏDƏNİYYƏTİNİN
İNFORMASIYA TƏMİNATI***Sadıqova Yasəmən**M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxana
AMEA-nın doktorantı*

Xülasə: Tədqiqatda Azərbaycanın maddi mədəniyyətinə baxış bucağının dəyişdirilməsi və onun dövlətçilikdə rolunu artırmaq məqsədilə Ulu öndər Heydər Əliyevin yürütdüyü uzaqgörən və müdrik siyasət araşdırılmışdır. Bu siyasətin Azərbaycanda arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlar və bu tədqiqatların informasiya təminatı məsələlərinə təsiri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: maddi mədəniyyət, Heydər Əliyev, Azərbaycan arxeologiyası, informasiya təminatı

Ключевые слова: материальная культура, Гейдар Алиев, археология Азербайджана, информационное обеспечение.

Key words: material culture, Heydar Aliyev, archeology of Azerbaijan, information provision

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində global siyasətdə baş verən dəyişikliklər nəticəsində Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkənin maddi mədəniyyətinə yeni ictimai-siyasi kontekstdən yanaşılmağa başlandı. Bunun əsasında bir tərəfdən fəal dövlət quruculuğu fonunda milli hərəkətlərin sürətli inkişafı, digər tərəfdən arxeoloji mənbələrin tarixi şərhlərinin yoxlanılması və bu mövzuda yeni nəzəri yanaşmaların yayılması istiqamətində aparılan metodiki axtarışlar dururdu.

Görkəmli rus arxeoloq, etnoloq və antropoloq, etno-siyasi mövzuda bir sıra elm nəşrlərin müəllifi Viktor Aleksandroviç Şnirelman "Millətçilik və arxeologiya" adlı məqaləsində qeyd edir ki, bir millətin uzun mövcudluğunu, zəngin keçmişi və qədim köklərini sübut etmək üçün arxeologiyadan geniş istifadə edilir. Əcdadlarımızın nailiyyətlərinin - müxtəlif ixtiraların, monumental inşaatın, yazının və dövlətin nümayişi əhali arasında psixoloji rahatlıq yaradır və özünə inamı gücləndirir, çətinlikləri dəf etməyə və uğurla inkişaf etməyə kömək edir. Əgər tarixi travma (müstəmləkə zülmü, ayrışdırılma, etnik təmizləmə, sürgün və xüsusilə soyqırım) haqqında danışırıqsa, "şanlı əcdadlar"ın fikri bunun öhdəsindən gəlməyə kömək edir. Nəticə etibarilə millətçilik arxeologiyaya mühüm bir ictimai və siyasi funksiya bəxş edir [7 c. 9-25].

İstər sovet Azərbaycanı istərsə də post sovet dönməsində Ulu öndər Heydər Əliyev bir siyasi fenomen kimi bu məsələlərin əhəmiyyətini daim dərk edərək milli mədəniyyətin keşiyində durmuş, maddi və mənəvi mədəniyyətimizin daim var olmasının səbəbkarlarından biri kimi adını tarixə qızıl hərflərlə yazdırmışdır. Ümummillə lider Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında dövlətin siyasətini səciyyələndirərək onun prioritet istiqamətini nəzərə çatdırmışdır: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır" [3, S.1]. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülən bu ideyanın elmi əsasında özünəməxsus struktur dayanır. Bu strukturu formalaşdıran amillər belə dəqiqləşdirilir: 1) Azərbaycanın milli-etnik gerçəkliyi; 2) Azərbaycan dili; 3) İslam dini; 4) milli mənşəyin həyat tərzində, məişətdə, mərasimlərdə saxlanılan ümumi əlaməti olan

etnoqrafiya; 5) toponimika; 6) arxeologiya və maddi mədəniyyət nümunələri; 7) milli-mənəvi mədəniyyət [5, S.27].

Göründüyü kimi Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşması və təbliğisiyasətində maddi mədəniyyətin xüsusi yeri var. Azərbaycanda mədəni, dini, linqvistik müxtəlifliyi qorumaq və Azərbaycanı dünyaya multikulturalizmin mərkəzi kimi tanıtmmaq artıq bu siyasətin əsasını təşkil edir.

Müstəqillik dövründə maddi mədəniyyətə baxış bucağının dəyişdirilməsi və onun dövlətçilikdə rolunu artırmaq məqsədilə arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların genişləndirilməsinə dövlət xüsusi diqqət ayırmağa başladı. Ulu öndər Heydər Əliyev özünün bütün fəaliyyətində alimlər və ziyalıların əməklərini yüksək qiymətləndirmiş və vaxtaşırı onlarla görüşərək fikir mübadiləsi aparmışdır. 1993-cü il sentyabrın 21-də Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündə demişdir: “Əgər biz Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya yaxşı tanıtmmaq istəyiriksə, Azərbaycanın qədim tarixini, əsrlər boyu keçdiyi yolu gərək həm öz vətəndaşlarımıza, həm də bütün ölkələrdə olan elm adamlarına, respublikamıza maraq göstərən adamlara tanıdaq. Bu sahədə tarixçilərimizin qarşısında çox böyük vəzifələr durur, onların üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Mən o vaxtlar – Azərbaycanda işlədiyim dövrdə də deyirdim, indi də bu sözlərin üstündə dururam ki, tarixçilərimiz üçün bütün şəraiti yaratmağa hazıram. Bir şərtlə ki, bu şəraitin əvəzində biz tarixçilərimizdən Azərbaycan tarixini bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün və bütün gələcək üçün yaxşı əks etdirən əsrlər ala bilək. Odur ki, bu baxımdan bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm: tarixi təhrif etmək olmaz. Bu 70 illik sovet dövründə tarix, ümumiyyətlə dünya tarixi, o cümlədən Azərbaycan tarixi, habelə keçmiş Sovetlər İttifaqının ərazisində yaşayan digər millətlərin tarixi təhrif edilib. Nə üçün təhrif edilib? Çünki o vaxt vəziyyət belə idi və bu, çox adi bir hal idi...” [2, S.1].

Azərbaycanda tarixinin arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatının digər məqsədlərindən biridə ermənilərin Azərbaycana qarşı yürütdüyü ərazi iddiaları və bundan irəli gələrək tariximizlə bağlı dünya ictimaiyyətinə yaydıqları əsassız saxtalaşdırılmaya son qoymaqdır. Bu məqsədlə 2001-2002-ci illərdə bilavasitə Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə “Naxçıvan Gəmiqaya ekspedisiyası” təşkil olundu və Gəmiqaya təsvirləri tədqiqata cəlb olundu. Erməni müəllifi A. Ayvazian “Naxçıvanın memorial abidələri və relyefləri” (1987) adlı kitabında Naxçıvanın antik dövrə, orta əsrlərə, Atabəylər, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətləri dövrünə aid tarixi abidələrini erməni abidələri kimi göstərmişdir. Lakin, Gəmiqaya arxeoloji ekspedisiyasının tədqiqatçılarının gəldikləri nəticəyə görə, ermənilər heç vaxt Cənubi Qafqazın yerli sakinləri olmayıblar [4, S.10].

Respublikamız müstəqillik əldə etdiyi gündən bugünədək Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin imzası ilə qəbul olunmuş qərar və sərəncamların nəticəsi olaraq Azərbaycanda bu tip elmi tədqiqatlar dövlətçiliyimizin maraqlarına əsaslanaraq aparılması arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin nəşri sahəsində də fundamental işlərin görülməsinə zəmin yaratmışdır. Belə ki, Azərbaycan maddi mədəniyyəti üzrə mövcud sənəd kütləsi və axını zaman boyunca kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikası baxımından dinamik olaraq dəyişmişdir.

Tədqiqat zamanı müstəqillik illərində Azərbaycanın maddi mədəniyyəti və əlaqədar olaraq arxeologiya və etnoqrafiya üzrə sənədlərin artım dinamikasını təhlil etmək üçün cari biblioqrafik vəsaitlərə müraciət olundu. Bu illərin sənəd axınını izləmək üçün “Birillik Azərbaycan Kitabı” adlı vəsaitlər nəzərdən keçirildi. Azərbaycan və rus dillərində

kitablar, avtoreferatlar əhatə edildiyindən təhlil də bu kateqoriya üzrə aparılmış və bir yerdə hesablanmışdır.

Cədvəl 1.

1990-2019-ci illərdə Azərbaycanda nəşr edilən arxeologiya və etnoqrafiya üzrə çap edilən kitabların axın dinamikası (ad miqdrı üzrə)

İllər	Cəmi kitablar	Onlardan arxeologiya və etnoqrafiya üzrə				Arxeologiya və etnoqrafiya üzrə sənədlərin faiz
		Azərbay. dilində	Rus dilində	Digər Xarici dillərdə	Cəmi	
1990	1331	5	3	-	8	0.6 %
1991	897	2	3	-	5	0.5%
1992	906	6	1	-	7	0.7%
1993	1128	9	4	-	13	1.15%
1994	1093	8	2	1	11	1%
1995	1006	7	-	-	7	0.6%
1996	1494	4	1	-	5	0.3%
1997	1345	9	2	-	11	0.8%
1998	1598	4	-	-	4	0.2%
2000	1660	15	2	1	18	1%
2001	1817	5	3	-	8	0.4%
2002	1805	9	1	-	10	0.5%
2003	2140	13	3	-	16	0.7%
2004	2201	1	1	-	2	0.09%
2005	2372	5	5	1	11	0.4%
2006	2167	9	1	-	10	0.4%
2007	2595	15	2	1	18	0.6%
2008	2232	11	2	-	13	0.5%
2009	2322	15	2	-	17	0.7%
2010	2776	13	2	-	15	0.5%
2011	2079	10	3	-	13	0.6%
2012	2848	21	1	-	22	0.7%

2013	2733	17	5	1	23	0.8%
2014	2997	8	3	1	12	0.4%
2015	2738	6	-	1	7	0.4%
2016	3112	5	7	-	12	0.3%
2017	2429	16	-	1	17	0.6%
2018	813	10	2	-	12	1.4%
2019	1444	7	2	-	9	0.6%

Cədvəl 1-də arxeologiya və etnoqrafiya üzrə çap olunan kitabların sayında artım 2000-ci ildən sonra müşahidə olunmuşdur. Əvvəldə də qeyd olunduğu kimi bu, sahəyə ayrılan xüsusi diqqət sayəsində tədqiqatların genişlənməsi və sürətləndirilməsi ilə bağlı olan faktordur. Bu illər ərzində aparılan genişmiqyaslı tədqiqatların nəticəsində əhəmiyyətli sayda monoqrafiyalar, elmi məqalələr çap olunmuş, fəlsəfə doktoru və elmlər doktorluğu üzrə dissertasiyalar yazılmışdır. Arxeologiya və etnoqrafiya üzrə nəşr edilən ədəbiyyatın sayına görə ən az kitab 2004-cü ildə (2 kitab) ən çox 2013-cü ildə (23 kitab) çap edilmişdir.

Məlum oldu ki, arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlara xüsusi qayğı və diqqət ilə yanaşma, maddi mədəniyyət nümunələrinin düzgün dəyərləndirilməsi və nəticə etibarilə onun informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi sahəsindəki atılan addımlar Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq öz maddi mədəniyyətinə sahib çıxmaq, milli mənafeələrini sonadək müdafiə etmək əzminə malik olduğunu göstərir. Bütün bunlar düzgün və uzaqgörən bir siyasətlə həyata keçirildiyini bir daha təsdiqləyir.

Ədəbiyyat

1. Birillik Azərbaycan Kitabı. - Bakı, 1990-2006
2. Cəfərov, Ə. Heydər Əliyev və Azərbaycanda arxeologiya elminin inkişafı // Xalq qəzeti. - 2013. - 28 aprel. - S. 7.
3. Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı iştirakçıların şərəfinə Azərbaycan prezidentinin nitqi // Azərbaycan. - 2001, 14 noyabr. - s.1.
4. Əliyev H. Gəmiqaya abidələri - Azərbaycan mədəniyyətinin tarixi incisidir // Mədəniyyət. - 2009, 7 fevral. - S. 10.
5. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi / elmi red: R.Ə. Mehdiyev; Müəllif-tərtibçi: S.S. Xəlilov. - Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşr. - tı, - 2002. - 232 s.
6. Yeni kitablar: annotasiyalı biblioqrafik göstərici / Azərb. Respubl. Mədəniyyət və Turizm
7. Nazirliyi, M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. - Bakı, 2007-2021
8. Шнирельман, В.А. Национализм и археология // Этнографическое обозрение. - 2013. - № 1. - с. 9-25.

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

Садыгова Ясемен

Резюме

В исследовании исследуется дальновидная и мудрая политика великого лидера Гейдара Алиева с целью изменить перспективу материальной культуры Азербайджана и повысить ее роль в государственности. Определено влияние этой политики на археологические и этнографические исследования в Азербайджане и информационное обеспечение этих исследований.

HEYDAR ALIYEV AND THE INFORMATION SUPPLY OF THE MATERIAL CULTURE OF AZERBAIJAN

Sadigova Yasaman

Summary

In the study, the visionary and wise policy of the great leader Heydar Aliyev was investigated in order to change the perspective of the material culture of Azerbaijan and to increase its role in the statehood. The impact of this policy on archaeological and ethnographic research in Azerbaijan and information provision of these researches has been determined.

Rəyçi: t.e.d., prof. H.H.Sadiqov

Daxil olma tarixi 08 sentyabr 2023-cü il